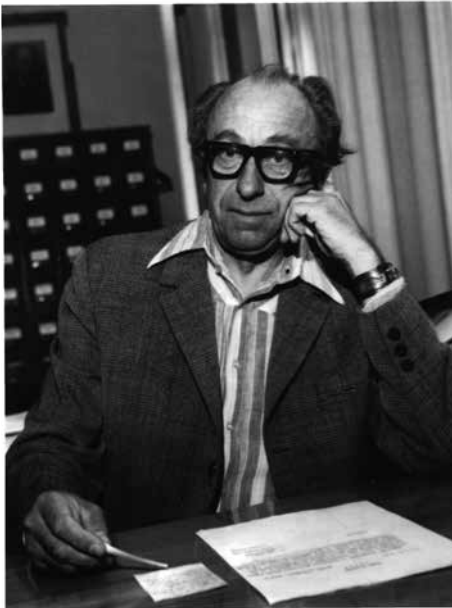

Tautosakininko Ambraziejaus Jonyno 100-ąsias gimimo metines minint

Uolus tautosakos darbininkas

GRAŽINA KADŽYTĖ

Ambraziejus Jonynas prie darbo stalo
LTRFi 23069

Nuo pernai metų, sutapusių su Lietuvos Respublikos paskelbimo 100-osiomis metinėmis, pradėjome sklaidyti prieš šimtą metų atverstas gyvenimo knygas tų tautosakininkų, kurių vieta Lietuvių folkloristikos XX a. istorijoje paliudyta Leonardo Saukos monografijoje¹. Jie gimė kartu su laisva Lietuva, išgyveno jos netektį, kaip mokėdami ir kiek galėdami stengėsi išlaikyti jos tęstinumo idėją, o kai kurie sulaukė ir laisvės atgavimo. Vienas jų – ilgametis Lietuvių kalbos ir literatūros instituto (nuo 1990 m. – Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) direktoriaus pavaduotojas, Tautosakos sektoriaus (vėliau – skyriaus) vadovas, filologijos mokslų daktaras Ambraziejus Jonynas (1919–2006).

Laiką, nusinešantį mūsų gyvenimą, neretai mėgstame lyginti su poetiniu sraunios upės vaizdiniu. Prisimindami antikos filosofų išmintį, kad niekada neįbrisi antrą kartą į tą patį, nors ir tos pačios upės vandenį, savosiomis patirtimis patikriname tiesą, jog kiekvieno mūsų gyvenimas, kad ir koks jis būtų, yra savitas ir nepakartojamas. Štai dabar, žaisdami šimtmečio simboliu, tarsi susitinkame su savo pirmtakais, su tais, kuriems buvo lemta ant savo pečių išnešti XX a. antrosios

1 Leonardas Sauka. *Lietuvių tautosakos mokslas XX amžiuje: tyrėjai ir jų darbai*: monografija, Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.

pusės nepavydėtinos dalios našta. Gimę pirmosios Lietuvos Respublikos kūrimo metais, brenę laisvei su laisva Tėvyne, vos baigę gimnazijas, vos kibę į studijas, jie išgyveno visai kitą gyvenimą nei tą, kuriam rengėsi. Besikeičiančių okupacijų sumaištys Antrojo pasaulinio karo fone, išdraskytos šeimos ir prarasti bičiuliai, keliai į nežinią, žūtys vardan laisvės, nuolatinis nerimas dėl ateities, begalinis troškimas kaip nors išlikti... Tame tarpsnyje ne vienam iš vyresniųjų kolegų atsilaukyti padėjo, stiprybės teikė „gaivinanti tautosakos srovė“, kaip yra pavadinęs vieną iš savo knygų² Jonynas, kurio gyvenimas pastarąjį šimtmetį likimo taip pat plukdytas šia vaga. Ta proga galime prisiminti pernai paminėtą Antaną Mockų³, trumpam įsiveržusį į mūsų Instituto tautosakininkų gretas, paskui ilgus metus besidarbavusį Pedagogikos mokslo tyrimų instituto direktoriaus pavaduotoju ir visą gyvenimą atkakliai siekusį pagarbiai įamžinti brolių Antano ir Jono Juškų atminimą. Žemaitis A. Mockus jį pažinojusių atsiminimuose, kurie išspausdinti knygoje⁴ ir nufilmuoti (LTRv 1260) Institute vykusios jubiliejinės mokslinės konferencijos metu, – veržlus, neretai donkichotiškai einantis per gyvenimą, kupinas įtikimų ir neįtikimų užmojų, nuolat ką nors planuojantis, organizuojantis, tvarkdariaujantis. Tuo tarpu jo amžininką dzūką Ambraziejų Jonyną bendradarbiai liudija matę visai kitoki: santūrų, uždaraką, itin kruopštų ir pareigingą, tvarkingą, nuosekliai ir kantriai nuėjusį visą tautosakos tyrėjo kelią nuo studijoms baigiantis pasirinktos specializacijos, nuo jaunesniojo iki vyriausiojo mokslo darbuotojo, Tautosakos sektoriaus vedėjo. Institute jis darbavosi nuo 1946 iki 1993 metų⁵. Daugiau šiltų spalvų jubilato paveikslui pridėjo šių metų vasario 1 dieną Institute vykusios jubiliejinės mokslinės konferencijos metu išsakyti šeimos narių, giminaičių, bičiulių ir kitų įvairias neformalaus bendravimo akimirkas minėjusių žodžiai⁶.

Daugelio tautosakos rinkėjų bei tyrėjų iki šiol nepalieka įsitikinimas, jog Dzūkijos pušynai ir smiltynai rūpestingiausiai saugo ateičiai ne tik savaimingą augaliją, bet ir tautos dvasinės kūrybos paveldą. Savo moksleivius ir studentus pratinti prie tautosakos, jei tik tam yra galimybių, pradedame nuo kelionių į Dzūkijos regiono kaimus, kur kone kiekvienas dzūkas mielai atvers tau savo namų duris ir tautos išminties skrynias. Tad gimimą šiame krašte tautosakiškai galėtume prilyginti gimimui lopšyje, kurį supa dainų ir pasakų laumės. Ambraziejus gimė Krekštėnų kaime

2 Ambraziejus Jonynas. *Gaivinanti tautosakos srovė*, Vilnius: Vaga, 1979.

3 Gražina Kadžytė. „Brolių Juškų atminimo riteris“, *Tautosakos darbai*, 2018, t. 55, p. 245–251.

4 *Antanas Mockus: tautosakininkas, pedagogas, kultūros veikėjas*, sudarytojos V. Mockienė, R. Norkevičienė, Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1998.

5 Kostas Aleksynas. „Ambraziejui Jonynui – 85“, *Tautosakos darbai*, 2004, t. XXI (XXVIII), p. 280–282; Kostas Aleksynas. „Tautos poetinės kūrybos tyrėjas ir puoselėtojas“, *Tautosakos darbai*, 2006, t. XXXII, p. 283–285.

6 Konferencija įrašyta į vaizdo laikmenas ir jos bus saugomos Lietuvių tautosakos rankraštyno videotekoje (LTRv 1266).

netoli Simno, Alytaus apskrityje, Kazimiero ir Anelės Jonynų septynių vaikų šeimoje. Galima spėti, kad šiose vietovėse buvęs ir visos Jonynų genties lopšys – dauguma žinomesnių Lietuvos humanitarinei visuomenei mokslininkų bei kūrėjų, turinčių šią pavardę, yra kilę iš čia, susiję artimesnės ar tolimesnės giminystės ryšiais. Jonynų, tai yra Jono vaikų, palikuonių, asmenvardžio paplitimas, kalbininkų duomenimis, nuo Alytaus nenuėina toliau kaip iki Lazdijų, Marijampolės ir Šakių apylinkių⁷. Dukros Jolantos Jonynaitės-Kairienės atsiminimuose⁸ ne kartą pastebėta:

Mano tėvo Ambraziejaus tėvas Kazimieras (Igno sūnus) – istoriko profesoriaus Igno Jonyno, Zigmo sūnaus, tikras pusbrolis. Profesorius parašė reikšmingų studijų apie Vytauto šeimyną, Jogailą, pirmąjį Lietuvos Statutą, daug prisidėjo prie lietuvių istorikų mokyklos kūrimo ir sovietmečiu saugojo jos tradiciją. Mano tėvo senelis (t. y. Ambraziejaus tėvo Kazimiero tėvas) Ignas buvo Vytauto Kazimiero Jonyno tėvo Juozo brolis. Pasaulinio garso XX a. lietuvių grafikas, skulptorius, vitražistas, tapytojas, pasakmeno kritikų, „Lietuvos dailės legenda“ mūsų šeimoje buvo vadinamas dėde. Vytautas Kazimieras savo viešnagių Lietuvoje metu lankydavosi pas mus, su tėvu gan artimai bendravo. Šis apie dailininko „kelionę per pasaulį“ yra paskelbęs reikšmingų straipsnių periodikoje.⁹

Anūikai taip pat žinojo, kad mūsų giminė niekada nebuvo abejinga menui, kad, be „dėdės dailininko iš Amerikos“ (tai yra Vytauto Kazimiero Jonyno), Vilniuje gyvena kompozitorius, pianistas Julius Andrejevas, senelio pusseserės, žinomo istoriko Igno Jonyno dukters Birutės sūnus.¹⁰

Įdomumo dėlei galėtume pridurti, jog pastarojo sūnus, teatro ir kino režisierius Ignas Jonynas (g. 1971) yra susigrąžinęs prosenelio pavardę ir tęsia šioje giminėje itin dažną vardo tradiciją. Poeto Antano A. Jonyno senelis, jo tėvo Antano, taip pat poeto, tėvas, taip pat buvo Ignas. Kaip jau minėta, Ignas buvo ir Ambraziejaus senelis. Jo paties vardas, galimas dalykas, bus parinktas iš liturginio vardyno. Ne todėl, kad sutapo, kaip daugeliu krikšto atvejų, su dangiškojo bendravardžio diena (vardinės – gruodžio mėnesį), bet dėl to, kad gimė per pačias *Grabnyčias*, vasario 2-ąją, ypatingą krikščioniškojo kalendoriaus dieną. *Nomen est omen* – vardas yra ženklas, kuriuo tėvų ar krikštatėvių parinkimu, dažnai patariant kunigui ar vietiniam autoritetingam pasauliečiui, XX a. pradžioje viltingai ženklinti Jaunosios Lie-

7 *Lietuvių pavardžių žodynas*, t. 1: A–K, sudarė A. Vanagas, V. Maciejauskienė, M. Razmukaitė, Vilnius: Mokslas, 1985.

8 Jolanta Jonynaitė-Kairienė. „Prisiminimai nesensta...“, *Naujoji Romuva*, 2008, Nr. 1 (562) p. 27–33.

9 *Ten pat*, p. 32.

10 *Ten pat*, p. 30.

tuvos (anot Maironio) piliečių siekiai dirbti Tėvynės garbei ir gerovei, jos istorijai reikalingus darbus, šalia kitų darbininkų paliekant žinutę ir apie save.

Baigus Varnagirių, motinos gimtojo kaimo, pradžios mokyklą, visos šeimos sutarimu tėvai Ambraziejų išleido į Alytaus valstybinę gimnaziją, tuomet klasikinę, su lotynų kalbos pamokomis, aštuonių klasių mokyklą. Suprasdamas tėvų lūkesčius, pats turėdamas pakankamai ryžto, valios, pasišventimo mokslams, mokėsi stropiai ir kantriai. Ypač mėgo visus lietuviškuosius dalykus: lietuvių kalbą ir literatūrą, Lietuvos istoriją ir geografiją, tikyba, puikiai perprato filosofijos pradžmenis, visuomenės mokslus, kosmografiją, o daugiausia plušėjo prie svetimų kalbų – lotynų, vokiečių (vėliau ir rusų). Besimokydamas aktyviai dalyvavo įvairiose moksleivių organizacijose, sambūriuose. Čia pirmą kartą išbandė ir tautosakos rinkėjo darbą. Alytaus valstybinės gimnazijos tautosakos būrelis, vadovaujamas mokytojo V. Maknicko, 1937 m. pavasarį Lietuvių tautosakos archyvui įteikė dvylikos vyresniųjų klasių gimnazistų užrašytų 767 tautosakos tekstų rinkinį, anuomet įregistruotą Nr. 854. Dabar šis rinkinys Lietuvių tautosakos rankraštyne turi jau kitą numerį – LTR 1187. Įdomu jį pavartyti tiek dėl jubilieato, tiek dėl kitos aplinkybės – iš jo matyti, kad jaunųjų tautosakos rinkėjų labiausiai domėtasi burtais, prietaisais (234 vnt.) ir... nepadoraus turinio posmais (139 vnt), jų pačių vadintais *blevyzgomis* arba *pliauskomis*. Kai kurių jaunuolių užrašai tik iš tokių tekstų ir sudėlioti. Pora būrelio merginų vis dėlto išlaikė padorumo ribas, užrašydamos iš namiškių, giminaičių, kaimynų tikrai gražių dzūkiškų vestuvinių ir darbo dainų tekstų, anuomet dar buvusių ilgų ir išmoningų pasakų. Paaugliško šaunumo pagundai atsispyrė ir ketvirtaklasis Antanas Jonynas, kuris iš savo motinos Mortos, kilusios nuo Balbieriškio, užrašė aštuonias dainas (373–380). Ambraziejaus Jonyno, VI klasės gimnazisto, dalis šiame rinkinyje – 57 tekstai (417–473) – nei pati gausiausia, nei iš pačių menkųjų. Tačiau ji išskirtina tuo, kad rinkėjas, regis, uoliausiai skaitęs metodinius patarimus, kurie būdavo pridėdami prie 1935 m. Jono Balio įkurto Lietuvių tautosakos archyvo nuolatinių kvietimų į talką, surinko įvairesnės tautosakos. Pateikėja prisikalbinęs šešiasdešimt penkerių metų kaimynę iš Krekštėnų Pranę Tamulynienę, ją nuodugnai išklausinėjęs, užrašė šešiolika rimtų dainų, prie jų dėl visa ko pridėdamas ir dvi nepadorias „dainuškas“, kurios, kaip galima nujausti, jam nepatiko, bet, laikantis rekomendacijų, buvo paliudytos gyvavusios ano meto aplinkoje. Į rinkinį pateko kruopščiai užrašyta ilga pasaka apie gudrią mergą, ištekėjusią už karaliaus, pasaka be galo, daug mįslių. Kodėl tai krito į akis? Todėl, kad pasufleravo spėtiną sąsają su vėlesniu mokslininko darbu, kai tautosakos gyvavimui pateisinti tekdavo imtis ne tiek širdžiai artimų, kiek metodiškai arba politiškai būtinų tyrimo objektų, rašyti publikacijas ne tik mokslo leidiniams, bet ir *Tiesai*, *Komjaunimo tiesai*, laikraščiams *Советская Лумба*, *Czerwony sztandar*, kitokiai partinei bei viešajai spaudai, nes tiek menas, tiek mokslas, perfrazavus anuomet

privalomai cituotus ideologijos klasikus, priklausė liaudžiai, kuriai nuolatos reikėta atsiskaiyti. Tad ir šiuo atveju galime įžvelgti prigimtinius stropumo, pareigingumo, kruopštumo daigus, kurie vėliau labai pravertė gyvenime. Ar turėta jau anuomet ketinimų atsidėti tautosakai? Vargu. Labiau tikėtina, kad jaunuolis, kaip ir kiti to meto gimnazistai, gyvenę veikiami Maironio, Bernardo Brazdžionio, Jono Aisčio, Antano Miškinio poetinio lauko įtaigos, tikėjosi išleisti savyje glūdinčius dainingus dzūkų šnektos žodžius į poezijos skrydį. Antai dukters Jolantos iš šeimos archyvo surinktoje senesnių spaudinių ir jų kopijų šūsnyje randame žinutę, kad pietų Lietuvos gimnazijų literatūros vakare „iš alytiškių su novele pasirodė N. Bistrickaitė ir V. Seilius, o su eilėrašiais – Ambr. Jonynas“¹¹. (K. Aleksynas taip pat yra prasitaręs, kad, jam besklaidant ateitininkų, moksleivių ir studentų spaudą, į akis kritęs toks netgi anais laikais retas vardas.) Tas vakaras greičiausiai buvęs vienas iš paskutinių gimnazistiškų, nes 1939 m. gegužę išlaikyti brandos egzaminai suteikė galimybę tų pačių metų rudenį įstoti į Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos ir filosofijos fakultetą. Tėvui mirus 1938 m., svariausias žodis priklausė tėviškės paveldėtoji, vyriausiajam broliui Juozui, tad jo palaimintas, Ambraziejus rudenį atsidūrė Kaune. Pirmieji du semestrai – bendrystėje su kylančia antrąja literatūros kūrėjų karta, bendraamžiais Kaziu Bradūnu, Vincu Kazoku, Alfonsu Čipkumi (Nyka-Niliūnu), Vytautu Mačerniu, Broniumi Krivicku, Mamertu Indriliūnu. Nors mokytaisi įvairiuose kursuose, tačiau visada buvo paskaitų, seminarų, kuriuose susitinkama, jau nekalbant apie literatūrinius renginius, vakarėlius. 1940 m. rudenį jau persikelta į Vilniaus universiteto Istorijos ir filologijos fakultetą, studentų dienoraščiuose ir eiliuotuose užrašuose jau vyrauja istorinė sostinė, amžinasis lietuvių vilčių miestas. Ar rašė Ambraziejus dienoraštį? Ar dar yra tikimybė kur nors rasti jo anų dienų laiškų ar užrašų? Universitetas uždarytas 1943 m. kovą. Tuomet visi išsklido kas kur, ieškodami kokios nors tarnybos, kad nebūtų išvežti į Reicho darbo stovyklas, o kam nepasisekdavo –ėjo į pogrindį, slapstėsi. Kai po karo Vilniaus universitetas vėl atvėrė duris, daug kas į jį negrįžo. 1944-ųjų vasara pulką klajūnų išvedė pasaulio keliais, kitų laukė tremtis, rezistencija, kovos, žūtys... Studijuoti rinkosi merginos ir vienas kitas vaikinai, tarp jų buvo ir Ambraziejus Jonynas. Bendrakursė Pranė Aukštikalnytė (Jokimaitienė) dėl nepalankiai susiklosčiusių aplinkybių taip pat liko mokytojauti Ukmergės gimnazijoje, kur tarp jos mokinių jau augo būsimoji pasakojamosios tautosakos tyrėja Bronislava Kerbelytė. Tiktai 1953 m. neakivaizdiniu būdu baigusi Vilniaus pedagoginį institutą, 1957 m. P. Jokimaitienė prisijungė prie tautosakos tyrėjų Lietuvių kalbos ir literatūros institute, vėl susitiko bendriems darbams su Ambraziejumi ir dar viena bendrakurse – Brone Valiulyte. Su pastarąja Jonyno kolegiška bičiulystė išlaikyta ilgiausiai – nuo pirmojo kurso iki pat juodviejų gyvenimo saulėlydžio. Studento pažymėjimas ir slėpynės

11 *Ateitis*, 1939, Nr. 8, p. 497.

kolegių merginų prieglobstyje ne kartą gelbėjo nuo mobilizacijos, kol vargais negalais sulaukta 1946 m. spalio, kai išlaikyti visi valstybiniai egzaminai ir diplome įrašyta lietuvių literatūros specialisto kvalifikacija. Studijų knygelės išrašai rodo, kad jau buvo telktasi tautosakos darbui: aukščiausiais balais išlaikyti folkloristikos ir lietuvių folkloro rinkimo istorijos, metodikos egzaminai, puikiai įvertinti ir kalbotyros dalykai, visa kita – gerai, vėlgi išskyrus patenkinamus vokiečių ir rusų kalbos pažymius. Gal buvo klausta ir paklausyta Igno Jonyno patarimų orientuotis į tautosaką, etnografiją, numatant galimybę įsikurti Istorijos instituto Tautosakos skyriuje? I. Jonynas būdamas studentas taip pat rinko tautosaką (LMD I 293), priklausė Lietuvių mokslo draugijai, dalyvavo steigiant (1939) Lituanistikos instituto Istorijos skyrių, po karo pertvarkytą į institutą, profesoriavo Vilniaus universitete, tame pačiame Istorijos ir filologijos fakultete, kur mokėsi jaunesnis giminaitis. Istorijos instituto direktorius Povilas Pakarklis, pirmininkavęs tuometinės Vilniaus universiteto valstybinių egzaminų komisijai, iš absolventų pasirinko du kvietinius bendradarbius – Ambraziejų Jonyną ir Bronę Valiulytę (vėliau – Kazlauskienė). Pastarosios publikuoti atsiminimai padeda aiškiau suprasti ano meto aplinkybes¹².

Po karo, perorganizavus Lietuvos TSR mokslų akademiją, Lietuvių tautosakos archyvas atsidūrė Istorijos institute. Pirmasis jo direktorius Peliksas Bugailiškis (1945–1946), teisininkas, etnografas, muziejininkas, telkė darbuotojus, sudarė pagrindinius instituto skyrius, tarp jų – ir Lietuvių tautosakos. Zenonas Slaviūnas, skyriaus vedėjas (1945–1947), muzikologai Jadvyga Čiurlionytė ir Juozas Jurga, jau dirbę Kaune, Lietuvių tautosakos archyve, buvo prityrę, pasižymėję tautosakininkai ir sudarė skyriaus branduolį. Čia atėjo dirbti ką tik baigę lituanistikos studijas Bronė Valiulytė ir Ambraziejus Jonynas. Vėliau prisidėjo Margarita Vymerytė, studijavusi tautosaką Kauno universitete ir Vokietijos mokslo įstaigose, rašiusi mokslinį darbą apie lietuvių pasakas su dainuojamaisiais intarpais pas žymų suomių folkloristą Aukustį Robertą Niemi (1869–1931), daug nusipelniusį lietuvių tautosakai. Skyriuje darbavosi ir keletas studentų¹³.

Esant tokiai skyriaus sudėčiai, buvo galima kryptingai ir vaisingai dirbti perduodant vyresniųjų patyrimą jaunesniems kolegoms, deja, tam stigo laiko ir išmintingo, nuoseklaus darbų derinimo, nes kasmet keitėsi ne tik instituto vadovybė, bet ir Tautosakos skyriaus darbo reikalavimai. Praktikas P. Bugailiškis puikiai suprato, kad pirmiausia reikia sutvarkyti ir susisteminti išblaškytos medžiagos likučius, paskui inventorinti ir sisteminti Lietuvių mokslo draugijos sukauptą tautosaką, sudaryti rankraštinius rinkinius¹⁴. Taip pat reikėjo tvarkyti archyvus iš privačių

12 Bronė Kazlauskienė. „Iš tautosakos skyriaus veiklos pokario laikotarpiu“, *Tautosakos darbai*, 1992, t. I (VIII), p. 98–105.

13 *Ten pat*, p. 98.

14 Ambr. Jonyno darbo vaisius – LMD III fondas.

Jono Balio, Mykolo Biržiškos, Vinco Krėvės bibliotekų, sudaryti tautosakos leidinių parankinę bibliotekėlę, dingusių per karą rankraščių, garso įrašų ir kitokio turto sąrašus. Netrukus vadovavimą institutui perėmęs istorikas P. Pakarklis, nors ir būdamas palankiai nusiteikęs tautosakininkų atžvilgiu, jau norėjo viešesnių rezultatų:

Pirmiausia buvo sumanyta parengti mokykloms lietuvių tautosakos chrestomatiją, pateikti joje būdingiausių, meniškiausių tautosakos žanrų pavyzdžių. Derinantis prie mokyklos reikalavimų, nuspręsta tautosakos kalbą redaguoti, ypač šalinti barbarizmus. Kalbos klausimais sutiko konsultuoti Lietuvių kalbos instituto direktorius prof. Juozas Balčikonis. Medžiagą chrestomatijai rinko ir rengė M. Vymerytė, B. Kazlauskienė ir Ambr. Jonynas <...>. Iš kilo būtinas reikalas klasifikuoti lietuvių liaudies dainas. Direktorius P. Pakarklis šiam darbui skyrė daug dėmesio. Tie patys bendradarbiai – M. Vymerytė, Ambr. Jonynas ir B. Kazlauskienė – sudarė grupę, turėjusią sukurti dainų klasifikacijos sistemą, nustatyti jos principus, suskirstyti labai gausią dainų medžiagą į grupes, žanrus, tipus.¹⁵

Deja, pasak B. Kazlauskienės, greit paaiškėjo, kad neįmanoma dirbti neturint nei išbandyto pavyzdžio, nei pamatuotos vizijos. Sužlugus keletui bandymų, M. Vymerytei nutarus grįžti prie pasakų katalogų, o Jonynui priėmus pasiūlymą mokytis aspirantūroje, grupė iširo, darbas sustojo. Dar sunkesni laikai tautosakininkams atėjo direktoriumi tapus istorikui Juozui Žiugždai. Tautosaką jis vertino tik kaip istorijos įrankį, galintį atspindėti klasių kovos idėjas, tarnaujantį politinei propagandai. Tik tokie kūriniai, anot tuometinių ideologų, tiko naujai socialistinei visuomenei, komunizmo kūrėjams. Buvo atmetas parengtasis tautosakos chrestomatijos variantas, kurio nuotrupos vėliau sudėtos į bendrą lietuvių literatūros chrestomatiją, nesivarginant netgi paminėti tautosakininkų indėlio. Atsirado nepamatuoti reikalavimai, spaudimas mokslinėse ekspedicijose užrašinėti „tarybinę tautosaką“. Apie tai jau cituotame tekste nemažai rašė B. Kazlauskienė¹⁶ ir K. Aleksynas¹⁷. Atidžiau pasklaidę praėjusio amžiaus šeštojo dešimtmečio ir vėlesnius tautosakos rinkinius rastume daug pavyzdžių, teikiančių peno išsamesniems apmąstymams bei aptarimams. Vienas toks segtuvas priklauso ir aspirantūrą baigiančio Jonyno atskaitomybei. Tai – LTR 2788, patekęs į Tautosakos rankraštyną iš Istorijos ir teisės instituto bibliotekos (tenykštis – Nr. 110). Tautosaka rinkta etnografinės ekspedicijos metu Biržų rajone, „Tarybinio artojo“ kolūkyje 1950 m.; jame 160 liaudies medicinos patarimų ir vadinamasis etnografinis aprašas – žinios apie kolūkio skaityklą, klubą, raudonuosius kampelius prie fermų. Iš pateikėjos Emilijos Krūminienės, gyvenu-

15 *Ten pat*, p. 98–99.

16 *Ten pat*, p. 102–106.

17 Kostas Aleksynas. „Tarybinės tautosakos paieškos“, *Tautosakos darbai*, 1999, t. I (VIII), p. 109–119.

sios Šlepščių kaime, užrašyti 144 liaudies medicinos patarimai, o iš kitų – tik po keletą. Vėlgi – apsidrausta ir įdėti du „tarybinių“ patarlių pavyzdžiai: *Kolūky šilta, užtat ir dainas dainuojam; Visi mes vieno tėvo* [Stalino – G. K.] *vaikai, kol' mums nepasikieminėt*. Man tai suprantama, nes dar aštuntojo ir netgi devintojo dešimtmečio Vilniaus universiteto kraštotyros ramuvos kompleksinių ekspedicijų svarbai įrodyti buvo reikalingi interviu su darbo pirmūnais, karo veteranais, o renkantys liaudies medicinos duomenis argumentuodavo, jog kaip tik ši žinija padėjusi išslaugyti tarybinius karius ir partizanus. Tautosakininkui Ambraziejui Jonynui taip pat reikėjo išsaugoti darbo vietą, išbūti, išverti, kad išlaikytų šeimą, bent kiek pagelbėtų motinai, kuri, ištrėmus brolio Juozo šeimą ir kitus jos vaikus, liko gyventi vieniša, sena ir ligota. Jis privalėjo lankyti visuomeninį marksizmo-leninizmo universitetą, kad ištaisytų 1947 m. laikyto dialektinio ir istorinio materializmo egzamino trejetą bent į ketvertą. Jo disertacijos tema irgi buvo suformuluota pagal „laikmečio reikalavimus“: „Baudžiauninkų kovos prieš feodalus atspindžiai buitinėse lietuvių liaudies pasakose“.

Disertacija apginta 1954 m. gruodžio 14 d., o patvirtinta VU istorijos, filologijos, visuomenės mokslų, ekonomikos ir juridinio fakultetų jungtinės mokslo tarybos 1955 m. vasario 2 d. – tarsi gimtadienio dovana. Filologijos mokslų kandidato laipsnis, tuomet dar retas, leido įsitvirtinti mokslo įstaigoje, vadovauti kolektyviniams darbams, redaguoti, recenzuoti ir vertinti kolegų triūsą, dėstyti aukštojoje mokykloje. Tuo metu, įvykdžius 1952 m. LTSR mokslų akademijos institutų reformą, tautosakininkai jau buvo perkelti į jungtinį Lietuvių kalbos ir literatūros institutą, pavesti akademiko Kosto Korsako globai. Jonynas bandė derinti pagrindinės darbovietės planus su vyresniojo dėstytojo pareigomis (1953–1956) Vilniaus universiteto Lietuvių literatūros katedroje. Tačiau tai truko neilgai, nes Instituto vadovybės nuostatos nebuvo palankios gretutiniams uždarbiavimams, juolab kad ataskaitoms ir tuomet buvo labai reikalinga „mokslinė produkcija“. Taigi tautosakininkams teko sutelkti visas negausias pajėgas, kad pajudėtų ne tiktai inventorinio ir katalogavimo darbai, bet ir leidyba. Galima spėti, kad nemaža dalis tų pačių mokslininkų anksčiau rengtų chrestomatijai tekstų pateko į 1954 m. pasirodžiusią *Lietuvių tautosakos rinktinę* – bendrą Ambr. Jonyno, A. Mockaus, B. Uginčiaus ir M. Vymerytės darbą. Nors visų to meto leidinių vyriausiuoju redaktoriumi, tai yra atsakinguoju asmeniu, nurodomas rengiančios įstaigos vadovas, šiuo atveju – K. Korsakas, tačiau ant direktoriaus stalo turėjo būti padėtas jau galutinis redakcinis variantas. Už tai atsakingas, suprantama, buvo sektoriaus vadovas. 1957 m. išleista knyga *Lietuvių tautosaka: užrašyta 1944–1956*. Ambraziejui Jonynui kartu su Kaziu Grigu teko redaguoti ir su visais paaiškinimais, nuorodomis parengti pastarojo atrinktus rankraštinius tekstus, parašyti mokslinį įvadą. Knygoje pateikiama pačių sektoriaus darbuotojų, talkinant savanoriams, vasarų ekspedicijose surinkta

tautosaka. Užrašytus tekstus skatinta kuo greičiau – pageidauta iki ekspedicijos pabaigos ar bent per artimiausius porą mėnesių – perrašyti į švarraščius, sudėti į rinkinius ir atiduoti inventorinti. Šitoks darbuotės būdas įsigyveno ir ilgai buvo taikomas 1961 m. įkurtos Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos rengtose kompleksinėse ekspedicijose, kuriose tautosakos rinkėjų grupėms paprastai vadovaudavo Instituto mokslininkai. Šios draugijos prezidiumo narys, Centro tarybos respublikinės metodologinės komisijos pirmininkas taip pat daug metų buvo Ambraziejus Jonynas. Jo ir skyriaus kolegų rengtais bei nuolat atnaujinamais patarimais, kaip rinkti tautosaką, kaip tinkamai užrašyti tekstus ir metrikas, paruošti rinkinius archyvavimui, rėmėsi ne viena kraštotyrininkų karta. Dėl glaudaus Instituto ir draugijos bendradarbiavimo ženkliai pasipildė Lietuvių tautosakos rankraštynas, jo fonoteka ir fototeka. Bendradarbiaujama iki šiol – ne vienas vyresniosios kartos kraštotyrininkas savo sukauptas kolekcijas nusprendžia patikėti saugoti Instituto tautosakos archyvu.

K. Grigui apsiėmus sudaryti *Patarlių ir priežodžių* rinkinį (1958), kuris buvo sumanytas ir parengtas kaip mokslo populiarinimo leidinys visuomenei, vadovo metodinė ir kitokia pagalba tapo tarytum kolegos palydėjimu į sėkmingus paremiologinius tyrinėjimus, pelniusius netgi tarptautinį pripažinimą. 1963 m. išspausdinta *Lietuvių tautosakos apybraiža* – kolektyvinis leidinys, kuriame tekstų autoriai nenurodyti, tačiau, pasak L. Saukos, beveik pusė šios knygos parašyta Jonyno: „jam priklauso įvadas, vos ne visa dainuojamosios tautosakos apžvalga, o pasakojamosios tautosakos dalyje – įžanga ir keturi skyriai (iš šešių).“¹⁸

Nuo 1958 m., Jonynui jau tapus Tautosakos sektoriaus vadovu, toliau vykstant liaudies dainų katalogavimo darbams, rengiami ir planuojamos leisti penkiatomės antologijos *Lietuvių tautosaka* (1962–1968) pirmieji du tomai, skirti dainoms. Jis redaguoja, rašo įvadinius tekstus šiems, taip pat ir ketvirtam tomui. Nuo trečio ir penkto tomų šiek tiek atsitraukiama, vadžias perleidžiant jaunesniems, jau puikiai įvaldžiusiems tautosakos tyrėjų profesiją, kolegoms – L. Saukai ir K. Grigui. Mat 1964 m. Instituto direktorius Jonyną pasirenka pavaduotoju, taip ant jo pečių užkraudamas nemažą dalį administracinių reikalų naštos. Kad Ambraziejus ne itin smagiai jautėsi šiame poste, galima spėti iš kai kurių jubiliejinės atminimo konferencijos dalyvių prasitarimų. Antai kalbininkė Laima Kalėdienė vaizdžiai apsakė, kaip sunkiai per visuotinius susirinkimus direktoriaus pavaduotojas vardydavęs direkcijos nurodymus, perspėjimus, ypač – nuobaudas; tai daryti jis mielai perleisdavęs mokslinei sekretorei. Vis dėlto šias pareigas jam teko eiti net iki 1984 metų. Į jas įėjo daug vadybinio ir viešųjų ryšių darbo. Direktoriaus pavaduotojui buvo pavesta ne tik rengti ataskaitas kontroliuojančioms institucijoms, bet ir pasirūpinti tinkamu visuomenės informavimu apie mokslininkų darbus. Iš bibliografijos,

18 L. Sauka. *Min. veik.*, p. 338.

kurią yra sudariusi Vilma Daugirdaitė¹⁹, matyti, jog nebuvo nė vieno pagrindinio respublikinio laikraščio ar žurnalo, kuriame nebūtų Jonyno publikacijų. Esama jų ir rajoniniuose laikraščiuose, nes buvo įprasta rengiantis ekspedicijai informuoti lankysimų vietovių būsimus pateikėjus, o paskui – viešai jiems padėkoti. Mokslinėmis publikacijomis keisdavosi anuometinių sąjunginių respublikų Mokslo akademijos, patys mokslininkai siūlydavo savo temas socialistinės sandraugos šalių mokslo leidiniams. Taip susinarstydavo palyginti platūs korespondencijos tinklai – tautosakininko asmeniniame archyve yra išlikę laiškų iš Lenkijos, Latvijos, Estijos, Suomijos, Moldavijos, Rumunijos, Vokietijos, Vengrijos, Prancūzijos, Rusijos. Daugiausia – naujamečių ir kitokių proginių atvirukų, kuriuos, beje, adresatas nelabai padoriai iškarpė rinkdamas pašto ženklus, nes, pasirodo, buvęs aistringas filatelistas. Kituose laiškuose vyrauja oficiali informacija – užklausa dėl konkrečių folkloristikos objektų ar problemų, kvietimai į konferencijas, pranešimai apie naujus leidinius, atsakymai dėl publikacijų. Instituto direktoriaus pavaduotojui buvo tam tikrų galimybių dalyvauti tarptautinėse mokslinėse konferencijose. 1969 m. keliauta į tarptautinį folkloristų kongresą Bukarešte (Rumunija), 1978 m. Rostoke (VDR) skaitytas pranešimas apie Johanno Gottfriedo Herderio nuopelnus Lietuvos folkloristikai. Kaip tik tą dešimtmetį mokslininkas intensyviai domėjosi lietuvių folkloristikos istorija, kaupė biografinius faktus būsimai studijai²⁰. Kaip mokslinis turizmas nurodytos kelionės į Lenkiją ir Čekoslovakiją. Deja, išvykai į Suomiją, kad ir kokios teigiamos buvo rekomendacinės charakteristikos, leidimas nebuvo gautas. Pasak dukrų, tėvas visada apgailestaudamas minėdavęs Suomiją kaip neišsipildžiusią gyvenimo svajonę.

Pamatinius autorinius Jonyno rašto darbus, jų mokslinę vertę labai išsamiai, nuosekliai ir įžvalgiai yra aptaręs akademikas L. Sauka²¹, todėl nesijaučiu kompetentinga ką nors pridėti ar paantrinti. Tiktai paminėsiu, kad 1979 m. išleista Ambraziejaus Jonyno knyga *Gaivinanti tautosakos srovė*, kurioje aptariamoms tautosakos ir literatūros tarpusavio sąveikoms, yra pagauli ir palyginti lengvai skaitoma ne tik specialistams, maža to, poetiškai suklostytas jos pavadinimas tapo tarytum paties autoriaus vardiniu ženklu. Juo atsiliepta vienoje iš pirmųjų proginių publikacijų atnaujintame tautosakos mokslo žurnale²², jį pasirinkome ir 100-mečio jubiliejinei mokslinei konferencijai. Jis atvedė ir į šiuos apmąstymus, kuriuos per šimtmečio darbų ir veiklų įvairovę labai sudėtinga sutalpinti į patogiau skaitomą apimtį, tad noromis nenoromis daug ką reikia palikti antrojo šimtmečio minėjimams.

19 Vilma Daugirdaitė (sud.). „Ambraziejaus Jonyno darbų bibliografija“, *Tautosakos darbai*, 1999, t. X (XVII), p. 45–64.

20 Ambraziejus Jonynas. *Lietuvių folkloristika: iki XIX a.*, Vilnius: Vaga, 1984.

21 L. Sauka. *Min. veik.*, p. 333–357.

22 Kostas Aleksynas. „Gaivioji tautosakos srovė“, *Tautosakos darbai*, 1994, t. III (X), p. 231–236.

Visų pirma, laukia kruopštus darbas – suinventorinti šeimos išsaugotus ir, rengiantis minėjimui, Lietuvos tautosakos archyvo skyriui patikėtus dokumentus, rankraščius, kad galėtume tinkamai suformuoti Ambraziejaus Jonyno fondą (jį tikriausiai teks paženklinti *AmbrJ*, nes visur dokumentuose ir publikacijose tik šitaip rašyta vardo santrumpa) ir įtraukti į Tautosakos archyvo duomenų bases. Matysime ir nespėtas aptarti narystes įvairiose gyvenamojo meto visuomeninėse organizacijose – improvizuotoje jubiliejinėje parodėlėje daugelio smalsumą kurstė įvairiausių spalvų bei dydžių nario pažymėjimų knygelės, padėkos raštai, negausūs savitos rašysenos rankraščiai. Fototeka jau papildyta šeimos dovanotomis 154 nuotraukomis, kurių suskaitmeninti vaizdai sukosi ekrane renkantis į mokslinę konferenciją „Gaivinanti tautosakos srovė“, skirtą Ambraziejaus Jonyno 100-osioms gimimo metinėms. Namų bibliotekėlėje išsaugotų leidinių įvairovė, ypač tie egzemplioriai, kurie buvo tik trumpam pasirodę Sąjūdžio metais, taip pat bus naudingi tiems, kas imsis sudaryti pilną, patikslintą ir papildytą mokslininko darbų ir publikacijų apie jį bibliografiją. Tik vargu ar kam nors pavyks tai atlikti taip kruopščiai, kaip tai būtų padaręs patsai uolusis tautosakos darbininkas Ambraziejus Jonynas.

Assiduous Folklore Worker

GRAŽINA KADŽYTĖ

S u m m a r y

In 2019, the 100th anniversary of the famous Lithuanian folklorist Ambraziejus Jonynas (1919–2006) is celebrated. This publication gives a detailed survey of his biography, scholarly works and public activities. The main research interests of Jonynas comprised the folklore historiography. Besides, he edited or co-authored a number of the most important collective theoretical works by the Lithuanian folklorists and folklore publications printed in the second half of the 20th century.